

7. Костенко Н. Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршостилістики. Київ : Кий, 2004. 382 с.

8. Крижанівський С.А. Микола Бажан: критико-біогр. нарис. Київ : Радянський письменник, 1954. 112 с.

9. Шарова Т., Землянська А. Життя як політ: художні доміанти творчості Володимира Родіонова: монографія. [передм. проф. І.Л. Михайлина]. Харків: Федорко, 2017. 196 с.

10. Шарова Т.М., Шаров С.В. Використання електронного засобу навчального призначення під час викладання історії української літератури // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 39. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. С. 290–296.

11. Шарова Т.М., Шаров С.В. Громадянська компетентність як необхідна умова розвитку демократичного суспільства // Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь). С. 283–286.

12. Шелест П. «Справжній суд історії ще попереду»: Спогади, щоденники, документи, матеріали. [упоряд. В. Баран, О. Мандебура та ін.]. К. : Генеза, 2004. 808 с.

Сажко У.С.

студентка II курсу

Атрошенко Г.І.

кандидат філологічних наук

доцент кафедри української і зарубіжної літератури

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮКСТАПОЗИТНИХ УТВОРЕНЬ У КАНВІ РОМАНУ ГРИГОРІЯ ЛЮТОГО «МАМА-МАРІЯ»

Анотація. У статті розглянуто феномен слів-юкстапозитів, утворених на основі словосполучень прикладкового типу. Аналізуються структурно-семантичні особливості юкстапозитних утворень у романі в піснях Григорія Лютого «Мама-Марія». Простежуються відношення семантичного уподібнення двох різних понять на основі певної загальної риси.

Ключові слова: слова-юкстапозити, семантичні уподібнення, юкстапозитні утворення, роман у піснях.

Для вияву найтонших людських почуттів та емоційних оцінок українська мова має надзвичайно багату систему словотвірних засобів, що виступають формальними показниками експресивності. У художніх творах досить широко використовуються юкстапозитні утворення.

Юкстапозитні утворення мають широке використання, насамперед, у фольклорі, особливо у народних українських казках, оповіданнях, легендах, переказах, історичних піснях, думах.

Як зазначає М. Плющ, слова-юкстапозити утворюються на основі словосполучень прикладкового типу [9, с. 272]. Енциклопедія «Українська мова» подає таке визначення поняття: «Словоскладання, або юкстапозиція (франц. – juxtaposition – розміщення поряд, від лат. Juxta – поряд, біля, і position – місце, положення), – це кілька основне складне слово, що утворене шляхом складання слів або словоформ [10, с. 742].

Експресивний словотвір української мови досліджували Н. Бойко, К. Городенська, І. Ковалик, Л. Родніна, Г. Сагач, В. Нагель, В. Чабаненко та ін. Ми звернемо увагу на характеристиці лексем, що утворені способом складання, адже «складання виступає найпродуктивнішим способом аксіологічного найменування» [6]. За допомогою складання утворюються слова з особливою композиційною структурою.

Об'єктом нашого дослідження став текст роману Григорія Лютого «Мама-Марія», а предметом – оцінні найменування з юкстапозицією у канві роману-пісні.

Метод суцільної вибірки, яким ми послуговувались, дозволив нам виділити із тексту твору 139 юкстапозитів (як поєднання кількох слів в одному складному слові [3, с. 157]). Хоча сучасна теорія словотворення представлена часто цілком протилежними думками щодо юкстапозиції як окремого способу творення слів (Н. Клименко – К. Брітікова [4; 2]), ми дібрали юкстапозити, які мають оцінне значення (підкреслюють зовнішні ознаки людини/виражають збірні поняття).

Оцінне значення найменування отримує від прикладки, яка приєднується до нього (апозитива). Таке явище часто спостерігається у кращих зразках української поезії для дітей (Г. Атрошенко) [1, с. 11].

У канві роману-пісні Григорія Лютого найчастіше вживаються юкстапозити, як поєднання двох оцінних слів; як правило, вони – рівноцінні компоненти юкстапозита, або, рідше, одне з них є більш експресивно насиченим.

Юкстапозити надзвичайно широко представлені у словотворчій категорії назв істот. Підкреслимо, саме тих назв істот, в основі яких лежить, за визначенням Е. Бенвениста, «відношення семантичного уподібнення двох різних понять на основі загальної риси, яка імпліцитно в них є, але не вказується» [8, с. 244].

Традиція української мови не фіксує позицію у компоненті юкстапозитів, що уподібнюється, визначається, як не фіксує й іншу – ту, що уподібнює, визначає. Хоча, мусимо визнати, що є засвідчено випадки, коли «перший член юкстапозита уподібнює, а другий є тим, що уподібнюється: *голка-пила, меч-пила, молот-риба, пила-риба, ремінь-риба*. В інших випадках слово, що визначається, стоїть на першому місці: *бичок-губань, клоп-черепашка* [7, с. 370].

Е. Бенвенист зауважує, що класифікувати юкстапозити маємо за такими ознаками:

- реальні ознаки,
- зовнішня подібність [8, с. 243].

Послуговуючись зауваженням, зазначимо, що аналізовані юкстапозити роману Григорія Лютото мають характерну особливість: обидва члени складного слова об'єднані семантичним відношенням, подібністю форми двох предметів, вказують на те, що в найменуванні об'єднується, а що – виділяється.

У текстовій канві словотворчої категорії назв у романі-пісні виділяємо назви істот – людей і назви істот – не людей. Зокрема, визначаємо групи за такими характеристиками:

1. За якісною характеристикою: «Дістав його *Притикало-причепи*, / як дошкуля на белебні мороз» [5, с. 24], «*цвіркун-хлопчак*» [5, с. 29], «Софійка – *каверзушка-довговійка*» [5, с. 30], «О Господи, спасибі, що ти тут, / У цій маленькій *дівчинці-зорині*» [5, с. 31], «Над стежкою *Дуняша-чепурушка*, / ...А поруч дружка *Варя-говорушка*» [5, с. 51], «*соколики-хлопці*» [5, с. 62], «*призвідець-недоріка*» [5, с. 69], «*незнайки-хлопчаки*» [5, с. 75], «*роззява-парубок*», «*дівчина-красуня*» [5, с. 84].

2. За родинними стосунками: «*безштанько-внук*» [5, с. 29], «*Люся-баба, Люся-внука*» [5, с. 30], «*мати-Зоря*» [5, с. 41], «Маю *дружиноньку-ластоньку, / Доньки мої – ластівки*» [5, с. 42], «А *дітки-брехунці* все чують – / Повиставляли вушка, / Сидять, старують, тільки почесують / *голівки-брехушки*» [5, с. 43], «Зняла страх мама. *Мамочка-Палазя*» [5, с. 51].

3. За професією, родом занять, типом діяльності: «*бабця-знахарка*» [5, с. 30], «*Горголя-знахарка*» [5, с. 31], «*Соловей-розбійник*» [5, с. 46], «*богомази-партачі*» [5, с. 58], «*Бридуля-неборака*» [5, с. 103].

4. За соціальним походженням: «Спасибі, *Боже-світе*, що ти є» [5, с. 28], «По широкому полю, / Як душа – навпростець / Їхав хлопець-махновець / Та й до Батька гінець» [5, с. 45], «Спіймав коваль був відьму-породіллю» [5, с. 71], «Скрізь мої краєни – *махновці-козаки*» [5, с. 101].

Словотворча категорія неістот: «*тезки-грицики*» [5, с. 18], «*блискавка-душа*» [5, с. 20], «*трепет-звук*» [5, с. 21], «*ниточка-кровинка*» [5, с. 22], «*цигарка-лиходійка*» [5, с. 24], «*місяць-сторож*», «*вербичка-сестронька*» [5, с. 27], «*веселки-райдуги*», «*сади-палати*», «*євшан-зілля*» [5, с. 28], «*жук-гноймовик*» [5, с. 31], «В печі вовтузилась солом'яна *жар-птиця*, / І снилось хаті літо *боголице*, / У пелену *сорочки-сніговиці* / Для всіх дітей ловила *зорепад*» [5, с. 33], «*крилечка-ручки*» [5, с. 42], «*мед-горілка*» [5, с. 43], «*біль-жариночки*», «*вітри-прелюбники*» [5, с. 45], «В віконце *дружки-мальви*: / – Уставай. / І пізня *грушка дичка-самосійка* / Гукала з гаю...» [5, с. 47], «*жертovníк-стіл*» [5, с. 48], «*листочки-сльози*» [5, с. 54], «*Півцастя-Півбіда*» [5, с. 55].

Категорія неістот-юкстапозитів надає якісну характеристику предметам.

У категорії назв істот – не людей – виділяється група юкстапозитів, що підкреслюють якісь (зовнішні/внутрішні/характерні) ознаки цих істот: «*сорока-пліткарка*» [5, с. 21], «*мишка-полівка*» [5, с. 28], «Тільки *грак-диригент* / неприкаяно бродить межею. / Загубив свою паличку / й сам без музик загубивсь» [5, с. 42], «А назустріч – червоні – / Як *вовки-кураї*» [5, с. 45], «*коник-змій*», «*комарики-дзюбрики*» [5, с. 48], «А хто в торбі сидить? / *Горобець-молодець*, / Він на скрипочці грець, / Дві корівки малі / І *жучки-ковалі*» [5, с. 53], «Не всяка пташка в ірій відлітає, / Як ця *синичка-грудочка жива*» [5, с. 54], «*коропи-розбійники* за млином» [5, с. 72], «А *сирітка-їжачок* та й для сирітки / Роздобув десь золотого мухомор...» [5, с. 95].

Автор з певною стилістичною метою (підкреслюючи їх національну належність) використовує фольклорного типу юкстапозити: «*горівка-медівка*», «*чебрець-материнка*», «*горобець-молодець*», «*подоляночка-весна*» [5, с. 54], «*яйце-райце*» [5, с. 56], «*доля-доленька*», «*дівчинонька-горличка*» [5, с. 62], «*дівич-гора*» [5, с. 70], «*коза-дереза*», «*вовчик-братик*», «*літо-літечко*» [5, с. 75], «*Сивка-бурка*» [5, с. 107].

У канві роману-пісні «Мама-Марія» юкстапозити-назви осіб характеризуються досить високою продуктивністю й мають системний (а не лише мовленнєвий) характер. Юкстапозити найчастіше є індивідуально-авторськими новотворами, рідше зустрічаються і усталені (фольклорного типу) утворення. Оцінні юкстапозити є досить експресивно насиченою групою.

Література

1. Атрошенко Г.І. Лінгвостилістика української поезії для дітей: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2005. 22 с.
2. Брітікова К. Роль юкстапозиції у творенні експресивно-оцінних номінацій особи // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Вип. 14. URL : <http://Litmisto.org.ua/?p=79333>.
3. Вакарюк Л., Панцьо С. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. 184 с.
4. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. К. : Наукова думка, 1984. 251 с.
5. Лютий Г.І. Мама-Марія. Роман-пісня. К. : ЗООН Спілки письменників України, 2007. 128 с.
6. Нагель В.В. Композиція та юкстапозиція як засіб формування оцінного потенціалу слова. URL : <http://Litmisto.org.ua/?p=7933>.
7. Словоскладання // Словотвір сучасної української літературної мови. К. : Наукова думка, 1979. С. 369–370.
8. Юкстапозитивы // Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : Прогресс, 1974. С. 243–244.
9. Юкстапозити // Плющ М.Я. Словотвір. Сучасна українська мова / За ред. АП. Грищенка. К. : Вища школа, 1997. С. 272.
10. Юкстапозиція // Українська мова. Енциклопедія. К. : Українська енциклопедія, 2000. С. 742.

Сіроштан Т.В.

*кандидат філологічних наук
доцент кафедри української мови*

Гур'єва Т.А.

*студентка магістратури
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

**СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АБСТРАКТНОЇ
ЛЕКСИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МАЛІЙ ПРОЗІ**

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей семантики та стилістичних можливостей абстрактної лексики в сучасній українській малій прозі Галини Вдовиченко, Наталії Гурницької, Любка Дереша, Анатолія Дністрового, Сергія Жадана, Дари Корній та інших письменників.